

Μουσουλμανικές κρήνες στην ορεινή Ξάνθη.

Η περίπτωση του χωριού Τέμενος¹

Εισαγωγή

Πριν προχωρήσουμε στην αναλυτική παρουσίαση της εργασίας αυτής, θα πρέπει να τονίσουμε ότι το ΓΕΛ Γλαύκης συγκεντρώνει μαθητές από όλα τα μουσουλμανικά χωριά της ορεινής Ξάνθης. Ουσιαστικά είναι το μοναδικό δημόσιο λύκειο στη χώρα που έχει μαθητές αποκλειστικά από τη μειονότητα, οι οποίοι μάλιστα στο σύνολό τους είναι Πομάκοι. Η παραπάνω επισήμανση είναι απαραίτητη για να γίνουν κατανοητές οι μεγάλες δυσκολίες των συγκεκριμένων μαθητών στις αυξημένες απαιτήσεις του Λυκείου. Οι μαθητές του σχολείου μας μεγαλώνουν με μητρική γλώσσα την πομακική, η εκπαίδευσή τους όμως – ήδη από την πρώτη δημοτικού- γίνεται στην ελληνική και τούρκικη γλώσσα. Μεγαλώνουν, δηλαδή, μέσα σε ένα περιβάλλον ιδιότυπης τριγλωσσίας με όλα τα επακόλουθα προβλήματα και δυσκολίες στη μόρφωση των παιδιών. Αν λάβει κανείς υπόψη του τα παραπάνω θεωρούμε ότι γίνονται ευκολότερα κατανοητοί οι εκπαιδευτικοί στόχοι που θέσαμε.

Κατ' αρχάς οι στόχοι αυτοί ήταν γνωστικοί: να αξιοποιηθούν ερεθίσματα μέσα από τον οικείο χώρο των παιδιών για να μπορέσουν οι μαθητές και οι μαθήτριες να μελετήσουν το περιβάλλον στο οποίο ζουν και κυρίως να συνειδητοποιήσουν την ομορφιά και την αξία του. Επιπλέον, να εξοικειωθούν με τη συστηματική έρευνα, τη συλλογή στοιχείων από διάφορες πηγές (συνεντεύξεις, διαδίκτυο, βιβλιογραφία) και

* Καθηγητής φιλόλογος στο Γενικό Λύκειο Γλαύκης

** Προπτυχιακή φοιτήτρια, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

¹ Το συγκεκριμένο πρόγραμμα υλοποιήθηκε από το Γενικό Λύκειο Γλαύκης κατά τη σχολική χρονιά 2008 – 9 στο πλαίσιο των προγραμμάτων πολιτιστικής εκπαίδευσης της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Ξάνθης. Για την υλοποίηση του συγκεκριμένου προγράμματος συνεργάστηκαν: οι καθηγητές του ΓΕΛ Γλαύκης Γεώργιος Τσίμας και Κρέων Μάρκου, καθώς και οι μαθητές του ΓΕΛ Γλαύκης: Αλή Μπασή Εσμά, Γκιριτλή Εμινέ, Κιναλή Σεϊρά, Κιναλή Σελτζάν, Κιναλή Τζεϊλάν, Μπέη Σενίς, Μουσά Νιλιάη, Χαλήλ Εμπρού (από το χωριό Τέμενος), Αλή Δαή Γκιουλάι, Κιντς Σελντά, Μπεκδές Σελντά (από το χωριό Σάτρης), Ντελή Χαββά (από το χωριό Δημάριο). Επίσης στο πρόγραμμα βοήθησαν μαθητές από όλο το σχολείο οι οποίοι μας έφεραν πολύτιμο υλικό (φωτογραφίες και πληροφορίες – συμπλήρωση ερωτηματολογίου) για κρήνες που βρίσκονται στα δικά τους χωριά. Το πρόγραμμα συντελέστηκε με την υποστήριξη της υπεύθυνης πολιτιστικών θεμάτων της Δ.Δ.Ε Ξάνθης κας Ουρανίας Εξάρχου και την επιστημονική καθοδήγηση του κ. Β. Δαλκαβούκη, Λέκτορα Εθνογραφίας του Δ.Π.Θ.

την καταγραφή και ταξινόμηση δεδομένων. Κρίναμε ότι η τελική σύνθεση ενός κειμένου στα ελληνικά θα τους βοηθούσε να βελτιώσουν τη χρήση της ελληνικής γλώσσας, τόσο στο επίπεδο του προφορικού όσο και σε εκείνο του γραπτού λόγου. Τα προσδοκώμενα γλωσσικά οφέλη είναι ιδιαίτερης σημασίας, δεδομένου ότι οι συμμετέχοντες μαθητές δεν έχουν μητρική γλώσσα την ελληνική και αντιμετωπίζουν σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό γλωσσικές δυσκολίες.

Κατά δεύτερο λόγο οι στόχοι του προγράμματος ήταν συναισθηματικοί. Επιδιώξαμε να «πλησιάσουν» οι μαθητές περισσότερο και σε πιο προσωπικό επίπεδο τους εκπαιδευτικούς τους και παράλληλα να γνωρίσουν οι συμμετέχοντες καθηγητές καλύτερα τον «κόσμο» των μαθητών τους μέσα στο δικό τους χώρο και μέσα από το δικό τους πολιτισμικό περιβάλλον. Εκτιμήσαμε ότι κάτι τέτοιο θα επέτρεπε να τονωθεί το αίσθημα της αυτοεκτίμησης των μαθητών, να αντιμετωπιστούν αισθήματα μειονεξίας και κοινωνικού αποκλεισμού, καθώς μέσα από την υλοποίηση του προγράμματος οι μαθητές θα μπορούσαν να συνειδητοποιήσουν ότι οι ιδιαιτερότητες της περιοχής τους αποτελούν στοιχείο που αξίζει να προβληθεί και να καταγραφεί και ότι μπορούν ισότιμα με μαθητές άλλων σχολείων να υλοποιούν σύνθετα και αξιόλογα προγράμματα. Μια δράση αυτού του τύπου, άλλωστε, επιτρέπει κατά κανόνα να κινητοποιηθούν μέσα από την ποικιλία των δραστηριοτήτων του προγράμματος και μαθητές με χαμηλή σχολική επίδοση και σοβαρά γλωσσικά προβλήματα, που τους τοποθετούν σε μειονεκτική θέση μέσα στη σχολική τάξη.

Τέλος, σημαντικοί ήταν και οι ψυχοκινητικοί στόχοι που τέθηκαν στο αρχικό στάδιο του σχεδιασμού. Θελήσαμε, δηλαδή, να ενθαρρυνθεί η ομαδική εργασία καθώς και η πρωτοβουλία και αυτενέργεια των μαθητών και επιπλέον να τους δοθεί η ευκαιρία να αξιοποιήσουν δημιουργικά τον όποιο εξωσχολικό τους χρόνο, δεδομένου ότι στα απομονωμένα χωριά τους δεν υπάρχουν ανάλογες εποικοδομητικές διέξοδοι. Μέσω της συμμετοχής τους, άλλωστε, στο πρόγραμμα επιδιώξαμε να δοθεί η ευκαιρία σε μαθητές με οικονομικές δυσκολίες και έλλειψη παραστάσεων και εμπειριών να πλουτίσουν τα βιώματά τους μέσα από εκπαιδευτικές εκδρομές, συμμετοχή σε ημερίδες, παρουσιάσεις και συνεργασίες.

Οι δυσκολίες που αντιμετωπίσαμε κατά την εφαρμογή του προγράμματος ήταν ποικίλες. Η αρχική σκέψη μας ήταν να καταγράψουμε κρήνες σε όλα τα χωριά από τα οποία έρχονται μαθητές στο σχολείο μας. Πολύ σύντομα διαπιστώσαμε ότι ο όγκος εργασίας θα ήταν τεράστιος και ξεπερνούσε τη δυνατότητά μας για συστηματική επιτόπια έρευνα και συλλογή δεδομένων. Ως εκ τούτου αναγκαστήκαμε

να περιορίσουμε το ερευνητικό μας πεδίο σε δύο χωριά (Τέμενος και Δημάριο) και να επικεντρώσουμε την έρευνα μας κυρίως σε ένα, το χωριό Τέμενος της κοινότητας Σατρών.

Πάντως αυτό που θεωρούμε ως πολύ σημαντικό «κέρδος» από το συγκεκριμένο πρόγραμμα ήταν ότι κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς μαθητές από διαφορετικά χωριά μάς έφεραν πληροφορίες, φωτογραφίες και υλικό από κρήνες που βρίσκονται στα δικά τους χωριά. Το αποτέλεσμα ήταν το σύνολο του σχολείου να κινητοποιηθεί και να ευαισθητοποιηθεί γύρω από ένα ενδιαφέρον θέμα για την εθνογραφία και τον πολιτισμό, το οποίο όμως στο ξεκίνημα της σχολικής χρονιάς οι μαθητές το θεωρούσαν ανάξιο αναφοράς και σημασίας. Παράλληλα συγκεντρώσαμε ένα πλούσιο υλικό που μας βοήθησε ως ομάδα στη διερεύνηση του θέματος και στην καταγραφή των συμπερασμάτων στα δύο χωριά που επικεντρωθήκαμε τελικά.

Από την άλλη μεριά, το πρόβλημα της έλλειψης χρόνου ήταν εξαιρετικά πιεστικό, δεδομένου ότι δεν μπορούσαμε να εργαστούμε με τους μαθητές μετά το πέρας του σχολικού ωραρίου. Επιπλέον, το ασφυκτικό πλαίσιο των μαθημάτων στο Λύκειο, σε συνδυασμό με τις πολλές χαμένες ώρες μαθημάτων λόγω γιορτών και δυσμενών καιρικών συνθηκών, περιόρισε ακόμα περισσότερο τη δυνατότητα να εργαστούμε στο χώρο του σχολείου. Σ' αυτά θα πρέπει να προσθέσουμε και το φόρτο εργασίας των μαθητών του Λυκείου, τη σχετικά μεγάλη απόσταση των χωριών από την Ξάνθη αλλά και του ενός από το άλλο και, βέβαια, τις καιρικές συνθήκες. Συχνά ματαιώσαμε εκδρομές λόγω κακοκαιρίας και δεν είναι τυχαίο ότι οι δύο βασικές εξορμήσεις μας έγιναν η μία σε ένα χιονισμένο τοπίο και οι άλλη μια μέρα με πολύ κρύο και με θερμοκρασία κάτω από το μηδέν.

Από μεθοδολογική άποψη, η εργασία μας κινήθηκε στο πλαίσιο της εθνογραφίας. Διενεργήσαμε περιορισμένη επιτόπια έρευνα για την καταγραφή των κρηνών και ζητήσαμε πληροφορίες από τους κατοίκους των δύο χωριών με βάση ένα ενδεικτικό ερωτηματολόγιο² που είχαμε συντάξει από πριν. Τέλος, επεξεργαστήκαμε το υλικό που συγκεντρώθηκε στο σχολείο.

² Το βασικό ερωτηματολόγιο το οποίο διαμόρφωσαν οι μαθητές και στο οποίο στήριξαν τις συλλήψεις που πήραν από τους κατοίκους των χωριών ήταν το ακόλουθο: Γιατί φτιάχτηκαν οι κρήνες; (Για ποιο λόγο κατασκευάστηκαν;) Ποια ήταν η αρχική και ποια η σημερινή χρήση τους; Πότε κατασκευάστηκαν (και από ποιον); Γιατί διάλεξαν το συγκεκριμένο σημείο; Συντηρούνται σήμερα; Τις φροντίζει κανείς; Ακολουθείται κάποια συγκεκριμένη αρχιτεκτονική στην κατασκευή τους; Ποιος τις χτίζει; Έχουν κάποια επιγραφή; Σε ποια γλώσσα και τι σημαίνει; Ξέρετε κάποια ιστορία σχετικά με την πηγή αυτή;

Νερό και Ισλάμ

Ένα βασικό θέμα που μας απασχόλησε από το ξεκίνημα της έρευνάς μας ήταν η σχέση της μουσουλμανικής θρησκείας με το νερό³. Βεβαίως η ανάγκη για αξιοποίηση του νερού είναι δεδομένη σε κάθε κοινωνία και σε κάθε θρησκεία. Ειδικότερα το Ισλάμ, μία θρησκεία που αρχικά γεννήθηκε στην άγρια έρημο της Αραβίας, αποδίδει τις ιερότερες ιδιότητες στο νερό, ως πηγή ζωής, διατήρησης και εξαγνισμού. Είναι το έναυσμα όλης της ζωής στη γη, η ουσία από την οποία ο Θεός δημιούργησε τον άνθρωπο. Το νερό είναι το πρωταρχικό στοιχείο που υπήρξε πριν τον ουρανό και τη γη. Το νερό της βροχής, των ποταμών και των πηγών ρέει μέσα από τις σελίδες του Κορανίου και συμβολίζει την Αγαθότητα του Θεού.

Ο εξαγνισμός μέσα από το τελετουργικό πλύσιμο είναι υποχρεωτικό συστατικό του όλου τελετουργικού της προσευχής. Αυτό σημαίνει ότι οι Μουσουλμάνοι είναι υποχρεωμένοι να κάνουν το τελετουργικό πλύσιμο πριν από κάθε μία από τις πέντε καθημερινές προσευχές.

Από τις αναρίθμητες Κορανικές αναφορές στα δροσερά ποτάμια, τη βροχή και τις γάργαρες πηγές που αναβλύζουν γλυκό νερό, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι το νερό είναι το ουσιώδες στοιχείο στους κήπους του Παραδείσου. Το νερό είναι ένα δώρο του Θεού. Και όποιος Μουσουλμάνος το στερεί από τους άλλους χωρίς λόγο, αμαρτάνει απέναντι στο Θεό. Το νερό θα πρέπει να παρέχεται ελεύθερα σε όλους.

Έρευνα πεδίου

³ Ενδιαφέρουσες πληροφορίες για το ρόλο του νερού στο Ισλάμ βρήκαμε στους παρακάτω δικτυακούς τόπους:

Ο ρόλος του νερού στην ισλαμική θρησκεία, <http://www.islamfriends.gr/water.asp>

Νερό και πολιτισμός, <http://www.watersave.gr/site/images/stories/PDFs/05ekp.pdf>

Μαριόρας Μιχάλης, Η κορανική διδασκαλία για το περιβάλλον, <http://www.islam.gr/cgi-bin/pages/page3.pl?arlang=Greek&arcod=090615111016&argenkat=%C1%F1%E8%F1%E1>

Το χωριό Τέμενος (Eski Koy) βρίσκεται ανατολικά από τον Εχίνο και απέχει περίπου 37 χιλιόμετρα από την Ξάνθη. Αποτελείται από 60 οικογένειες. Σύμφωνα με την απογραφή του 2001 ο οικισμός είχε 241 κατοίκους. Σε παλιότερες απογραφές (1928, 1940, 1951) ο οικισμός δεν αναφέρεται, ενώ από το 1961 και μετά εμφανίζεται με περίπου σταθερό πληθυσμό (1961: κατ. 256, 1971: κατ. 258, 1981: κατ. 272, 1991: κατ. 278) (Κόκκας – Κωνσταντινίδης - Μεχμεταλή 2003 και Χατζηδημητρίου 2005).

Οι περισσότεροι κάτοικοι ασχολούνται με τη γεωργία και την κτηνοτροφία, ενώ υπάρχουν πολλοί που έχουν μεταναστεύσει κυρίως στη Γερμανία και δουλεύουν σε ναυπηγεία. Οι γυναίκες τα τελευταία χρόνια δημιούργησαν ένα σύλλογο, το Συνεταιρισμό Γυναικών Σατρών, και φτιάχνουν παραδοσιακά φαγητά και χειροποίητα προϊόντα. Τα τελευταία χρόνια υπάρχει έντονο ενδιαφέρον για την ολοκλήρωση των σπουδών στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση και πλέον αρκετά κορίτσια από το χωριό συνεχίζουν τις σπουδές τους στο Πανεπιστήμιο.

Σύμφωνα με την παράδοση ο οικισμός δημιουργήθηκε από κατοίκους του εγκαταλειμμένου σήμερα Κορφοβουνίου. Όταν έφυγαν από το Κορφοβούνι εγκαταστάθηκαν στο σημερινό Ποταμοχώρι, στη θέση που βρίσκονται οι παλιοί στρατώνες. Κάποτε, όμως, εχθροί από τη σημερινή Βουλγαρία κυνήγησαν μια κοπέλα η οποία, για να μην τη συλλάβουν, έπεσε στο ποτάμι στη θέση Kanli bujut κοντά στην τοποθεσία Pescunica και πνίγηκε. Άφησε όμως το γκερτάνι (περιδέραιο) της και έτσι ειδοποίησε τους συγχωριανούς της (περίπου 10 οικογένειες), οι οποίοι από φόβο εγκατέλειψαν τον οικισμό και μετοίκησαν στη θέση Seliste. Και από εκεί όμως εκδιώχτηκαν από κατοίκους του Κενταύρου, και έτσι οριστικά εγκαταστάθηκαν στη θέση του σημερινού χωριού.

Η συνήθεια της κατασκευής κρηνών διατηρείται από πολύ παλιά και συνδέεται με τις ίδιες τις «πηγές» της ισλαμικής θρησκείας. Έτσι, και στο πεδίο που μας απασχολεί εδώ, υπάρχουν μαρτυρίες για βρύσες που χρονολογούνται ακόμα και πριν από 200 χρόνια και πάνω. Οι βασικότεροι λόγοι κατασκευής μιας κρήνης θα μπορούσαν να συνοψιστούν στα ακόλουθα:

- Σημαντικό κίνητρο για την κατασκευή μιας κρήνης είναι το θρησκευτικό. Οι άνθρωποι νιώθουν «λύτρωση», προσφέρουν δηλαδή κάτι χρήσιμο στους συνανθρώπους τους, πιστεύουν ότι προστατεύονται από το «κακό» και ότι κερδίζουν κάτι καλύτερο στον άλλο κόσμο.

- Κυρίως οι κρήνες, κατασκευάζονται στη μνήμη κάποιου ανθρώπου που πέθανε.
- Μερικές φορές κάποιος κατασκευάζει κρήνες για τον ίδιο τον εαυτό τους προκειμένου, όταν πεθάνουν, ο κόσμος να τους θυμάται όταν πίνει νερό από τη συγκεκριμένη βρύση.
- Συχνά οριοθετεί την ιδιοκτησία ενός ανθρώπου ή μιας οικογένειας. Πολλές φορές συναντάμε βρύσες στην άκρη ενός δρόμου που ορίζουν την ιδιοκτησία και της βρύσης και του τόπου εκείνου.
- Σπάνια – αλλά υπάρχουν και τέτοιες περιπτώσεις – μία κρήνη δηλώνει το θάνατο ενός ανθρώπου στο σημείο αυτό, όπως αντίστοιχα συμβαίνει και με τα εικονοστάσια των χριστιανών.
- Βέβαια πολύ βασική παράμετρος για την κατασκευή μιας κρήνης είναι και ο πρακτικός λόγος να υπάρχει νερό κοντά σε ένα χωράφι, για να διευκολυνθεί το πότισμα ή για να πίνουν νερό τα ζώα.
- Τέλος πρέπει να τονίσουμε ότι παλιότερα οι άνθρωποι κατασκεύαζαν κρήνες για να καλύψουν τις πολύ βασικές δικές τους ανάγκες για νερό. Πριν από 60 – 70 χρόνια δεν υπήρχε, φυσικά, δίκτυο υδροδότησης των χωριών, υπήρχαν μόνο πηγές νερού και κρήνες. Έτσι οι κάτοικοι μετέφεραν νερό από μεγάλες αποστάσεις στα σπίτια τους και για το λόγο αυτό χρησιμοποιούσαν ένα ραβδί, ένα μακρύ ξύλο που ακουμπούσαν στους ώμους και με κουβάδες στις δύο άκρες μετέφεραν το νερό (η ονομασία στα πομακικά είναι “na dloga”).

Είναι προφανές από τα παραπάνω ότι βασική προϋπόθεση για να κατασκευαστεί μια βρύση σε μια τοποθεσία είναι να υπάρχει σε κοντινή απόσταση μια πηγή νερού από όπου θα διοχετευτεί το νερό. Αυτό που παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον είναι ότι ο κόσμος θεωρεί το νερό από μια κρήνη πάντα καθαρό και πόσιμο. Για το λόγο αυτό ο κατασκευαστής μιας κρήνης πολύ σπάνια καλεί τις αρμόδιες υπηρεσίες για έλεγχο, προκειμένου να διαπιστωθεί αν είναι πράγματι υγιεινό το νερό που τρέχει από τη βρύση αυτή.

Η ομάδα που δημιουργήσαμε γι’ αυτήν την εργασία σε πρώτη φάση κατέγραψε όλες τις κρήνες που βρίσκονται πάνω στον κεντρικό δρόμο μεταξύ Εχίνου και Σατρών. Φωτογραφήσαμε τις κρήνες αυτές, αναζητήσαμε πληροφορίες για την

κατασκευή τους (χρόνος και λόγος κατασκευής) και ερευνήσαμε τη σημερινή χρήση τους. Στη συνέχεια εντοπίσαμε τις κρήνες αυτές πάνω σε ένα χάρτη από δορυφόρο που βρήκαμε στο διαδίκτυο (Google Earth). Συνολικά καταγράψαμε 15 κρήνες σε μια απόσταση περίπου 12 χιλιομέτρων). Αυτή η πρώτη καταγραφή ήταν ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα και χρήσιμη, αφού οι συγκεκριμένες κρήνες παρουσιάζουν μεγάλες διαφορές μεταξύ τους, κυρίως ως προς την αρχιτεκτονική που ακολουθείται στην κατασκευή τους. Μερικές μάλιστα έχουν πολύ πρωτότυπα σχέδια και χρώματα. Φυσικά, βασικό κοινό στοιχείο όλων είναι η ποτίστρα και η υποδοχή για ένα ή δύο ποτήρια νερού.

Με παρόμοιο τρόπο δουλέψαμε και στο χωριό Τέμενος. Καταγράψαμε τις κρήνες που βρίσκονται μέσα και γύρω από το χωριό και αυτές που βρίσκονται σε ένα μονοπάτι που συνδέει το χωριό μας με το εγκαταλειμμένο χωριό Golem dol. Η επίσκεψή μας στο χωριό αυτό έγινε μια μέρα με πολύ χαμηλή θερμοκρασία αλλά η διάθεση που υπήρχε και από τους μαθητές και από τους καθηγητές του προγράμματος ήταν πολύ μεγάλη, με αποτέλεσμα να περάσουμε πανέμορφα κάνοντας παράλληλα πολλή και χρήσιμη δουλειά.

Κατά την επίσκεψή⁴ μας αυτή μας δόθηκε η δυνατότητα να επιβεβαιώσουμε πολλές από τις πληροφορίες που είχαμε βρει νωρίτερα από την κουβέντα που κάναμε με τους κατοίκους του χωριού. Είδαμε βρύσες σε όλο το μονοπάτι και καταλάβαμε ότι εκείνες οι παλιές βρύσες οπωσδήποτε δεν είχαν την ιδιαίτερη αρχιτεκτονική που συναντάμε σε πολλές από τις πρόσφατες κρήνες, γιατί εξυπηρετούσαν απλά βασικές ανάγκες των κατοίκων για νερό. Επίσης, είδαμε κρήνες στις αυλές των

⁴ Παράλληλα η συγκεκριμένη επίσκεψη στο παλιό χωριό μάς έδωσε την ευκαιρία να γνωρίσουμε καλύτερα τον χώρο και τον τρόπο ζωής των παλιότερων γενιών. Μπήκαμε μέσα σε ορισμένα εγκαταλελειμμένα σπίτια, είδαμε τη διαρρύθμιση των δωματίων, την αρχιτεκτονική των σπιτιών και βρήκαμε πολλά παλιά αντικείμενα και εργαλεία, μέχρι και χαρτιά και αποδείξεις από τη δεκαετία του 50 και του 60! Μια συναρπαστική διαδρομή στο χρόνο, σε ένα παρελθόν που αρχίζει να ξεχνιέται.

εγκαταλειμμένων σπιτιών. Όλες ήταν σχετικά απλές, με μία μέτριου μεγέθους ποτίστρα και τη βρύση για το νερό, χωρίς να δίνεται έμφαση στη διακόσμησή τους, και γι' αυτό οι περισσότερες έμοιαζαν μεταξύ τους.

Σήμερα οι βρύσες φτιάχνονται περισσότερο για την ψυχική ικανοποίηση των κατοίκων και όχι για την ικανοποίηση συγκεκριμένων αναγκών. Είναι προφανές ότι η αρχιτεκτονική παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία. Οποσδήποτε υπάρχει η ποτίστρα και η βρύση, καθώς και μία ή δύο εσοχές για ποτήρια για να μπορούν να πίνουν νερό οι περαστικοί. Πολύ συχνά υπάρχει και ένας καθρέφτης ακριβώς πάνω από το μέρος που τρέχει το νερό. Επίσης σχεδόν όλες είναι βαμμένες με όμορφα και ζωντανά χρώματα και πλέον σε πάρα πολλές η διακόσμηση συμπληρώνεται από πλακάκια. Επιπλέον κοντά σε κάποιες από τις πρόσφατες κρήνες διαμορφώνεται ένας χώρος (με όλα τα απαραίτητα εργαλεία, ξύλα, τραπέζια και καρέκλες κ.λπ.) για πικ-νικ. Τελευταία μάλιστα κάποιοι χτίζουν και ένα μικρό δωμάτιο δίπλα στην κρήνη όπου φυλάσσεται ό,τι χρειάζεται για να γίνει πιο ευχάριστη και εύκολη η επίσκεψη του κόσμου σ' αυτήν.

Ειδικότερα για την αρχιτεκτονική των κρηνών θα μπορούσαμε να εντοπίσουμε τις εξής κατηγορίες κατασκευής (Μπαλάτ 2002):

- Εντοιχισμένες βρύσες: Ενταγμένες στους τοίχους κτιρίων, κήπων και αυλών είχαν τη δεξαμενή του νερού στο πίσω μέρος του τοίχου.
- Γωνιακές βρύσες: Χτισμένες σε γωνιές δρόμων, είχαν στην αρχή μια επιφάνεια ως πρόσοψη.
- Σεμπίλια: Περίπτερα που στην πρόσοψη τους είχαν καγκελόφραχτα ανοίγματα. Συνήθως τα σεμπίλια βρίσκονταν στις εισόδους τζαμιών, στις γωνιές κεντρικών και πολυσύχναστων δρόμων.
- Βρύσες σε πλατείες (meydan cesme): Αυτόνομη κτιριακή κατασκευή που θύμιζε κιόσκι, ήταν ελεύθερη από τις τέσσερις πλευρές και συνδύαζε τις περισσότερες φορές βρύση και σεμπίλι.
- Βρύσες προσευχής (namazgah cesme): Δίπλα σε αυτές τις βρύσες είχαν κατασκευαστεί ταράτσες που ήταν τόποι προσευχής. Βρίσκονταν κοντά σε δρόμους караβανιών.
- Εσωτερικές βρύσες: Τις βρίσκουμε σε κεντρικές αίθουσες παλατιών και πολυτελών κατοικιών..

- Κολονάτες βρύσες: Εμφανίστηκαν τον 18ο αι. και αντικατέστησαν στις βρύσες των πλατειών. Οφείλουν την ύπαρξή τους σε δυτικές επιρροές· θυμίζουν έντονα τις βρύσες στις πλατείες των μεγάλων δυτικών πόλεων με τα μνημειώδη αγάλματα.
- Σέλσεμπιλ: Πρόκειται για ένα είδος στεγασμένου σιντριβανιού στους κήπους πολυτελών κατοικιών το οποίο είχε μόνο διακοσμητικό χαρακτήρα.

Στην περιοχή μας (Τέμενος – Σάτρες) συναντήσαμε εντοιχισμένες και γωνιακές βρύσες και σεμπίλια. Σε άλλα χωριά (π.χ. Δημάριο) καταγράψαμε και maydan ή namazgah cesme (βρύσες).

Παράλληλα με την εμφάνιση δίνεται πλέον μεγάλη σημασία στην τοποθεσία που θα χτιστεί μια κρήνη. Όπως είναι λογικό, ενώ παλιότερα οι κρήνες χτιζόνταν πάνω στα μονοπάτια που συνέδεαν δύο οικισμούς ή οδηγούσαν στα χωράφια των κατοίκων ενός χωριού, σήμερα οι πιο πολλές κατασκευάζονται πάνω στον κεντρικό δρόμο προκειμένου να δώσουν τη δυνατότητα για ξεκούραση στους διερχόμενους οδηγούς.

Εκτός από τις διαφορές που συναντάμε από εποχή σε εποχή, υπάρχουν και μεγάλες αποκλίσεις μεταξύ διαφορετικών χωριών. Στο χωριό Τέμενος οι περισσότερες κρήνες είχαν γραμμένο το όνομα του δημιουργού – δωρητή τους για να μην ξεχαστεί το συγκεκριμένο πρόσωπο. Αντίθετα στο χωριό Δημάριο (το οποίο επίσης επισκεφτήκαμε), καθώς και σε άλλα χωριά (όπως προέκυψε από τις συνεντεύξεις που πήραμε), η αναγραφή του ονόματος είναι πολύ σπάνια και απορρίπτεται: «Δεν πρέπει να γνωρίζουν οι άλλοι το καλό που κάνεις». Συχνά αναγράφεται η χρονολογία (στις μέρες μας μάλιστα και η ακριβής ημερομηνία) κατασκευής μιας κρήνης. Συνήθως αυτό γίνεται με το δυτικό ημερολόγιο, όπως μας επισημάνθηκε από ηλικιωμένους που συζητήσαμε, κάτι που «είναι λάθος», αφού, κατά την εκτίμησή τους, η αναγραφή πρέπει να γίνεται με βάση το μουσουλμανικό ημερολόγιο μετρώντας από το «Έτος της Εγίρας» (δηλαδή την 16^η Ιουλίου του 622 μ.Χ. στο Ιουλιανό ημερολόγιο). Επίσης πρέπει να τονιστεί ότι συχνά στις κρήνες υπάρχει η προερχόμενη από το Κοράνι επιγραφή «Bismillahirrahmanirrahim» (που σημαίνει: ξεκινάω με τη βοήθεια του Θεού». Σε άλλα χωριά συνηθίζουν να γράφουν ένα σύντομο στίχο ή μία ολόκληρη στροφή με θρησκευτικό περιεχόμενο.

Ένα σημαντικό θέμα είναι η φροντίδα της κρήνης. Συνήθως τις φροντίζουν αυτοί που τις κατασκεύασαν ή συγγενικά τους πρόσωπα. Συχνά την καθαρίζει όποιος θελήσει, με το σκεπτικό ότι κάνει μια καλή πράξη. Σε άλλα χωριά μας τόνισαν ότι

ακόμα και ο Ιμάμης συχνά προτρέπει τον κόσμο για την ομαδική συντήρηση μιας κρήνης. Στην περίπτωση αυτή είναι πιο έντονο το στοιχείο της συλλογικής οργάνωσης και ευθύνης. Σε κάθε περίπτωση, είναι προφανές ότι οι πρόσφατα κατασκευασμένες κρήνες φροντίζονται πολύ περισσότερο από τις παλιές, πολλές από τις οποίες συχνά είναι εντελώς παρατημένες.

Στο Τέμενος είδαμε πολλές εγκαταλελειμμένες βρύσες. Αυτό συνήθως συμβαίνει, επειδή οι οικογένειες που τις έφτιαξαν δεν κατοικούν πλέον στο χωριό. Επίσης οι κρήνες που βρίσκονται σε ξεχασμένα μονοπάτια έχουν ανάλογη τύχη. Το ίδιο συμβαίνει και όταν η οικογένεια αποφασίζει να κατασκευάσει σε άλλο μέρος μια καινούργια κρήνη πιο «σύγχρονη», και εγκαταλείπει την παλιά. Βέβαια, πολλές εγκαταλείπονται, επειδή δεν υπάρχει νερό στην πηγή που αρχικά τροφοδοτούσε τη συγκεκριμένη βρύση.

Συμπεράσματα

Από την πλευρά των μαθητών:

Η συμμετοχή μας σε περιβαλλοντικές ή πολιτιστικές ομάδες, επειδή δεν είναι υποχρεωτική, μας δίνει τη δυνατότητα να εκφράζουμε καλύτερα τον εαυτό μας. Είναι σημαντικό για μας τους μαθητές να μένουμε ευχαριστημένοι από τις δραστηριότητες που κάνουμε μέσα από τη συμμετοχή μας σε μία ομάδα.

Μας άρεσε πολύ που οι καθηγητές μας επισκέφτηκαν το χωριό μας αρκετές φορές και πιο πολύ χαρήκαμε την ημέρα που περπατήσαμε μέχρι το εγκαταλελειμμένο χωριό Golem dol. Ειδικά εκείνη τη μέρα το ευχαριστήθηκε περισσότερο, γιατί συζητούσαμε με τους καθηγητές μας διάφορα θέματα. Μιλήσαμε όχι μόνο για τις κρήνες αλλά και για την περιοχή μας συνολικά και για την ιστορία της. Και βέβαια ακόμα πιο σημαντικό ήταν που κουβεντιάζαμε άνετα και χωρίς το άγχος των μαθημάτων για θέματα πιο καθημερινά και προσωπικά.

Ήταν βέβαια ενδιαφέρον που μαζέψαμε υλικό για την εργασία μας. Μας άρεσε που γίναμε για λίγο εμείς οι «καθηγήτριες» και δείχναμε πράγματα στους καθηγητές μας. Αλλωστε για μας η περιοχή είναι γνωστή και θα ήταν βαρετό να πηγαίναμε μόνες μας. Ενώ έτσι το ενδιαφέρον ήταν πιο μεγάλο.

Παράλληλα μπορέσαμε να μαζέψουμε χρήσιμες πληροφορίες που τις περισσότερες τις αγνοούσαμε ή δεν τις θεωρούσαμε σημαντικές. Στην αρχή μάλιστα

μας είχε ξαφνιάσει λίγο η επιλογή του θέματος για τις κρήνες. Για μας είναι κάτι που το βλέπουμε καθημερινά και δεν μας προκαλούσε τόσο την προσοχή και το ενδιαφέρον. Μέσα από το πρόγραμμα όμως μάθαμε και εμείς πολλά καινούργια πράγματα.

Επίσης ήταν πολύ όμορφο που δουλέψαμε ομαδικά για να προετοιμάσουμε την εργασία. Ακόμα πιο σημαντικό κομμάτι αυτής της δραστηριότητας ήταν η παρουσίαση της εργασίας μας στην Ξάνθη και την Κομοτηνή. Στην αρχή είχαμε φοβηθεί και ντραπεί να μιλήσουμε μπροστά σε πολύ κόσμο, αλλά έχοντας δίπλα τους αγαπημένους μας καθηγητές νιώσαμε άνετα και χαρήκαμε που και άλλος κόσμος έμαθε για το χωριό μας.

Τέλος ήρθαμε πιο κοντά με τους καθηγητές μας και ξεπεράσαμε το στερεότυπο «ο καθηγητής είναι αυστηρός και “κολλημένος” στο να παραδίδει μαθήματα και τίποτα άλλο». Νομίζουμε ότι αυτό μας βοήθησε να καταλάβουμε καλύτερα και κάτι ακόμα, ότι την ώρα του μαθήματος πρέπει να γίνεται μάθημα, αφού με τους καθηγητές μας υπάρχει και άλλος χρόνος για να κουβεντιάσουμε άλλα πράγματα. Επίσης νιώσαμε πόσο ενδιαφέρονται οι καθηγητές μας για την δική μας πρόοδο στα μαθήματα και πόσο αγαπάνε την περιοχή μας.

Από την πλευρά των εκπαιδευτικών:

Ως εκπαιδευτικοί πρέπει να τονίσουμε πως ούτε εθνογράφοι είμαστε ούτε επιδιώξαμε να κάνουμε μια έρευνα με επιστημονική πληρότητα. Ως πρώτη προτεραιότητα εξ αρχής θέσαμε τους παιδαγωγικούς στόχους του προγράμματος. Επιπλέον, πρέπει να τονιστεί ότι η θέση μας έχει μία ακόμα ιδιαιτερότητα: Δεν είμαστε ούτε οι εθνογράφοι – εξωτερικοί παρατηρητές ούτε βέβαια είμαστε μέλη της τοπικής κοινωνίας. Από την άλλη ως καθηγητές των παιδιών έχουμε μια ευκολότερη πρόσβαση και αποδοχή από το χωριό. Έτσι όμως η παρουσία μας στο πεδίο απαιτεί μεγάλη διακριτικότητα και σεβασμό και προϋποθέτει αυξημένη ευθύνη. Ουσιαστικά επιδιώξαμε μια ομαλή προσέγγιση του «άλλου».

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο προσεγγίσαμε το αντικείμενο της έρευνας μας αφήνοντας τη μεγαλύτερη δυνατή πρωτοβουλία στις μαθήτριες μας. Νομίζουμε ότι ο τρόπος με τον οποίο είναι οργανωμένο το ελληνικό σχολείο στερεί από τους μαθητές τη δυνατότητα ανάπτυξης πρωτοβουλιών τις οποίες, ειδικά οι έφηβοι μαθητές, έχουν μεγάλη ανάγκη. Εξίσου σημαντικό είναι ότι οι μαθητές χαίρονται να λειτουργούν και να συνεργάζονται μέσα σε ομάδες, κάτι το οποίο επίσης σπάνια γίνεται στο σχολείο.

Επίσης πρέπει να τονίσουμε τη μεγάλη ανάγκη των μαθητών να μας «διδάξουν» για τον χώρο και τον «κόσμο» τους. Ομοίως και εμείς ως εκπαιδευτικοί θεωρούμε ως απαραίτητη προϋπόθεση της επαφής με τους μαθητές τη γνωριμία και με το δικό τους «χώρο». Προσεγγίζουμε έτσι καλύτερα τους μαθητές μας, και αυτή η σχέση που διαμορφώνεται συμβάλλει στη δημιουργία ενός καλύτερου περιβάλλοντος μάθησης μέσα στη σχολική τάξη. Άλλωστε δεν είναι τυχαίο ότι μέσα από τέτοια προγράμματα ξεπερνιούνται δισταγμοί, φόβοι κι ανασφάλειες και κινητοποιούνται μαθητές χαμηλών επιδόσεων.

Είναι ακόμα φανερό ότι οι μαθητές έχουν ανάγκη από μία πιο προσωπική σχέση με τους καθηγητές τους. Τους αρέσει να μας συναντούν έξω από το σχολείο, πολύ περισσότερο μάλιστα στον οικείο χώρο του χωριού τους. Το ίδιο ισχύει και αντίστροφα: η πιο άμεση επαφή με τους μαθητές μάς βοηθάει να γνωρίσουμε και να κατανοήσουμε καλύτερα το χαρακτήρα και τις πιθανές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μαθητές μέσα στην τάξη και να αναζητήσουμε τρόπους να τις ξεπεράσουν.

Ιδιαίτερη βαρύτητα αποκτούν όλα τα παραπάνω για το σχολείο μας. Τα παιδιά της μουσουλμανικής μειονότητας στα Πομακοχώρια συχνά εισπράττουν την απόρριψη από τους καθηγητές τους λόγω των χαμηλών σχολικών επιδόσεών τους. Επίσης έχουν έντονα συναισθήματα μειονεξίας και, όταν καλούνται να παρουσιάσουν στοιχεία του δικού τους πολιτισμού, θεωρούν ότι αυτά δεν είναι άξια αναφοράς και μελέτης. Μία θετική προσέγγιση, λοιπόν, του χώρου των μαθητών έχει πολλαπλά οφέλη, αφού πραγματικά «απελευθερώνει» κρυμμένες δυνάμεις των μαθητών και τους επιτρέπει να εκφράζονται ενεργητικά και δημιουργικά.

Ως προς το σημείο αυτό πρέπει επιπλέον να τονίσουμε τη μεγάλη διστακτικότητα των μαθητριών να παρουσιάσουν την εργασία τους μπροστά σε κοινό. Με τη δική μας επιμονή και παρότρυνση τα κορίτσια όχι μόνο ξεπέρασαν τους φόβους που είχαν, άλλα απόλαυσαν τη συγκεκριμένη διαδικασία και τελικά, σε μια διαδικασία αντιστροφής ρόλων, ήταν αυτές που ενθάρρυναν τους καθηγητές τους!

Τέλος έχει σημασία να αναφέρουμε ότι η διαδικασία της έρευνας και εργασίας με τους μαθητές μας αποτελεί και για μας μία όμορφη ψυχαγωγία. Χαιρόμαστε την εξόρμηση στη φύση και κυρίως ευχαριστιόμαστε να βλέπουμε τα χαρούμενα και γελαστά πρόσωπα των παιδιών που είναι μαζί μας. Από τις αξέχαστες στιγμές του συγκεκριμένου προγράμματος ήταν όταν τα παιδιά είχαν ετοιμάσει την έκπληξη: μας περίμεναν με φαγητά έξω από την τελευταία κρήνη που θα καταγράφαμε!

Βιβλιογραφία:

Κόκκας Νίκος - Κωνσταντινίδης Νικόλαος - Μεχμεταλή Ραχμή, 2003, *Τα πομακοχώρια της Θράκης*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα.

Μπαλτά Ευαγγελία, 2002, «Φιλάνθρωπη προσφορά – οι κρήνες στην οθωμανική αρχιτεκτονική παράδοση», εφημ. *Καθημερινή*, 14/04/2002.

Στεφανίδου Αιμιλία, 2002, «Οθωμανικές Κρήνες της Θεσσαλονίκης», εφημ. *Καθημερινή*, 14/04/2002.

Τζομπανάκη Χρυσούλα, 2002, «Κρήνες της Κρήτης», εφημ. *Καθημερινή*, 14/04/2002.

Τότσικας Αλέξης, 2002, «Καμάρι του Πελεκητή», εφημ. *Καθημερινή*, 14/04/2002.

Χατζηδημητρίου Σεβαστός, 2005, *Τοπωνυμολογική θεώρηση των πομάκικων οικισμών του νομού Ξάνθης*, διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 2005

Δικτυακοί τόποι

- <http://www.islamfriends.gr/water.asp>
- <http://www.watersave.gr/site/images/stories/PDFs/05ekp.pdf>
- <http://www.islam.gr/cgi-bin/pages/page3.pl?arlang=Greek&arcode=090615111016&argenkat=%C1%F1%E8%F1%E1>